

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

Reflecții asupra estompării identității aromânilor din Albania Mărturii din presa vremii: 1887-1914*

Elsa STAVRO

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

Rezumat

În 1912, Albania săracă, cu majoritate musulmană, cu populație aproape complet analfabetă, dar cu o poziție geopolitică cheie la Marea Adriatică, și-a proclamat independența. Exact acesta a fost momentul în care desfășcându-și ițele destinului de cele ale Imperiului Otoman, poporului albanez i-a fost dată posibilitatea de a crea un stat, lucru care nu s-a întâmplat cu aromânii. În 2019, potrivit sondajelor făcute în rândul aromânilor din Albania, s-a remarcat că, în mare parte, aceștia și-au pierdut principalele caracteristici etnice, precum: limba, religia și conștiința propriei identități etnice (în trecut în mod evident diferite de cele ale albanezilor sau grecilor). Lucrarea își propune să analizeze doar câteva momente din conviețuirea seculară a aromânilor cu albanezii, așa cum a fost reflectată în presa scrisă albaneză din 1887 până în 1914. Din Balcanii fărâmițați de ambiția și lăcomia nou-createlor state balcanice și dominați de interesele Marilor Puteri, până la Balcanii anilor 1914 se pare că amintirile și opiniile reciproce ale aromânilor și albanezilor continuă să se confrunte și să se reconfigureze ca parte a unui proces complex de adaptare.

Cuvinte cheie: vlah, [a]român, nație, națiune albaneză, minoritate, relații interetnice.

Introducere

În perioada care a succedat formării statelor naționale din Balcani, unii aromâni donau sume considerabile pentru dezvoltarea culturii și a artei grecești, convingși fiind că aparțineau acestei națiuni.¹ Alți aromâni s-au dedicat trup și suflet dezvoltării culturii și limbii albaneze,² de la încercările de constituire a unui alfabet albanez cu litere latine, diferit de cel grec sau arab (turcesc), la publicarea metodelor de învățare a limbii albaneze destinate populației largi, cu sacrificii mergând până la martiriul pentru înființarea școlilor

---

* *Articolul este parte aferentă lucrării de doctorat cu temă „Identitatea aromânilor din Albania, de la elenizare și dictatura atee, la interculturalism”.*

1 George Averoff (1815-1899), aromân, născut în Mețovo (*Grecia de azi*), a murit la Alexandria, Egipt, lăsându-și toată averea Greciei. Pe 12 martie 1910, nava – fanion a Marinei Greciei, crucișătorul armat „Giorgios Averoff” a fost botezat în onorea sa, datorită unui legat de 2.500.000 franci aur lăsat Marinei prin testamentul său. Drept recunoștință pentru generoasele donații și serviciile aduse, statul grec l-a declarat binefăcător național major și i-a comandat o statuie în marmură care a fost așezată în fața Stadionului Panathenian.

Evangelhie Zappa (1800-1865), aromân, născut în Labova Crucii, (Albania de astăzi) a murit în România. Chestiunea moștenirii sale, disputată de statul elen și cel român va tensiona relația dintre acestea.

2 Anastas Avramidis Lakce (1821-1890) aromân, născut în Corcea (*alb. Korçë, Albania de azi*) a murit la București. Lasă prin testament toată averea lui asociaților care susțin dezvoltarea culturii și a școlilor albaneze, dar după moartea lui toată averea ajunge în posesia Fundației Lasso, creată pentru sprijinul activităților culturale grecești. G. S. Maksutovici, „*Istoria Albanezilor din România*” București: Ed. Kriterion, 2003, p.69, scrie: „*Avramide fusese grecoman, iar patrioți albanezi din București abia îl scoaseră de sub influența grecomană*”, cf. Ghica, 2015.

și menținerea lor deschise, aromânii fiind convinși că națiunea albaneză avea mai mult ca niciodată nevoie de acest sprijin.

Tocmai această estompere a diferențelor între aromâni și restul popoarelor balcanice, această contopire a lor în ființa popoarelor respective, în trecut și astăzi, a servit drept punct de plecare pentru acest articol. Lucrarea analizează doar o scurtă perioadă, 1887-1914, de la modificarea statutului Societății Albaneze Drita până la plecarea din Albania a principelui Wilhelm von Wied, perioadă care, într-un context istoric mai larg marchează începutul și respectiv, aproape sfârșitul interesului României în ceea ce-i privește pe *albano-români*.

Documentarea nu are drept scop deservirea vreuneia dintre teoriile conflictuale contemporane privind originea aromânilor, ci doar de a creiona percepția albanezilor din perioada dată, cu privire la aromâni, așa cum este ea reflectată în presa albaneză a vremii. Analiza acestei relații aromâno-albaneze este bazată pe două axe: a) presa scrisă albaneză și Arhivele Naționale ale României și b) relațiile aromâno-albaneze în această perioadă de începere a cristalizării conștiinței naționale a popoarelor din Balcani, precum și reflecții asupra modului în care această relație a evoluat între 1887 și 1914.

Primus inter pares

În primul său număr, „Albania”, considerată de către albanezi unul dintre cele mai importante periodice ale începutului de secol XX,³ în sprijinul ideii de deșteptare națională „a tuturor albanezilor”, musulmani și creștini, declară că „națiunea se creează de către toți cei care trăiesc în același teritoriu, indiferent de limba pe care o vorbesc.”⁴ Această definiție coincide cu cea modernă a unei națiuni cum apare în Webster Dictionary: A community of people composed of one or more nationalities and possessing a more or less defined territory and government.⁵

În 1887, Faik Konica începe definirea națiunii, indiferent de limba vorbită, și se exprimă așa: „*Aceia dintre noi [albanezii n.a.] care nu vorbesc albaneză, cred cu ușurință că nu sunt albanezi. Ce are a face limba cu asta? Elvețienii, drept exemplu, vorbesc unii nemțește, alții franțuzește, dar sunt o națiune. De ce? Pentru că au aceleași teritorii și natiunea este despre teritoriu, nu despre limbă.*”⁶

Dar cine erau acești „albanezi” care nu vorbeau albaneză? Care erau naționalitățile incluse în această națiune albaneză? Care era extinderea geografică a acestei națiuni? În același ani (1887) *Kalendari Kombiar*⁷ dădea această descriere a teritoriului Albaniei: „*Albania se întinde de la Grecia la Muntenegru și Serbia, de la Adriatică până în Golful Salonicului și până la Iștinie, are peste 80.000 km² și peste 2.500.000 de oameni.*”⁸ Nota de subsol clarifică cu statistici, fără surse citate, că în Serbia trăiau mai mult de 250.000 de vlahi, albanezi, bulgari și turci, concluzionând: „*Astfel, și dacă Albania are vreo zece greci în sud și unii vlahi și turci aproape de golful Salonicului, și câțiva bulgari și sârbi în est și nord-est, nimeni nu ne oprește să zicem că acest loc este simplu Albania; acest pământ a fost întotdeauna al albanezilor și străinii au venit aici târziu.*”⁹

În 1987 aromânii erau considerați frații albanezilor, parte a acestei națiuni: „*Albanezii, pentru care acest articol este scris, trebuie să înțeleagă bine, noi nu le zicem să-și renege besa* [religia n.a.], Doamne ferește! Noi le zicem doar să deschidă ochii, să se gândească, să încerce să aibă preoți*

---

3 R.Elsie, *The National Role of the Albanian Literature Journals in History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries*, Volume III: The making and remaking of literary institutions; coord. Marcel Cornis-Pope și John Neubauer, 2004, p.92.

4 *Albania*, Bruxelles, Anul I, nr. 1, 1897.

5 Definiția nației *preluată de pe* <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nation>, accesat în 10.10.2019

6 *Op. Cit. Albania*, 1897.

7 *Kalendari Kombiar* (Calendarul Național), publicație anuală enciclopedică, culturală, literară și politică a Asociației „Dëshira” din Sofia. Primul număr a apărut în 1897, cu titlul „*Ditërrëfenjësi*” și din 1901 până la sfârșit, în 1928, s-a intitulat *Kalendari Kombiar*.

8 *Kalendari Kombiar*, Nr.1, Tipografia „Mbrothesia”, Sofje, 1897.

9 *Ibidem*.

albanezi!¹⁰ ... Nu în fiecare zi are omul ocazia să demonstreze că este bun: acum au posibilitatea să se adune și să-și dea inima și sângele pentru libertatea a trei milioane de oameni, în loc să ... apuce calea cea urâtă și să se vândă (trădătorilor) greci.”¹¹

Deși în *Kalendari Kombiar* se trasau „granițe” între poporul albanez și „câțiva vlahi și greci în sud”,¹² în paralel se elogia Societatea Drita din București: „Societatea Bucureștiului a publicat cărți, ține deschisă singura școală albaneză pe care o avem în Corcea. Acesteia îi datorăm răspândirea alfabetizării și tot datorită ei putem zice că avem o literatură albaneză, „singura fată la părinți care ține în viață numele tatălui și al mamei.”¹³

În „Albania” se lansa un concurs cu premiu incredibil de mare pentru a se găsi dovezi care nu existau: „se plătesc o mie de franci de aur celui care ne aduce documente care dovedesc că eroii, cei care au luptat și triumfat în revoluția greacă din 1821, erau greci și nu albanezi sau vlahi.”¹⁴ „Albania” era o publicație lunară bilingvă, în albaneză și franceză, care a păstrat tonul prietenos în ceea ce-i privește pe aromâni și după plecarea secretarului ei, dl. Thoma Avrami. În 1903, el a început să scoată la București o publicație bilunară, tot bilingvă, în albaneză și franceză, „La Renaissance Albanaise” / *Perlindja e Shqipërisë*.¹⁵ Mai târziu, din 1914 până în 1918, el este menționat ca învățător la școlile albaneze din București, alături de nume precum Asdreni, Mihail Lehova, F. Builla ș.a..¹⁶ Avrami a făcut parte din Societatea Drita din București, care, cum vom vedea, a avut un rol cheie în progresul multilateral al culturii albaneze, în înființarea școlilor și sistematizarea limbii albaneze, toate acestea fiind menționate în statutul societății.

Consultarea actelor Societății Albaneze „Drita” (*Lumina*) arată, între altele, implicarea majoră a lui V.A. Urechia și a multor personalități române ale vremii. Acest lucru nu este menționat nicăieri de către albanezi, după cum nu este menționat nici rolul lui Urechia drept președinte al acestei societăți, nici al lui D. Butculescu, ca vicepreședinte, rol pe care îl menține și după moartea lui Nikolla N. Naço.¹⁷

În anunțul despre moartea lui V.A. Urechia în *Kalendari Kombiar* din 1902, între altele, se scrie: „Până când a murit, Urechia nu s-a oprit din scris și a publicat multe cărți, poezii, romane, cercetări asupra limbii vlahice etc. În 1879 Urechia a înființat Societatea Macedo-Română și a fost președintele ei... În 1890, Urechia, împreună cu Cezar Boliac, Rosetti, Bolintineanu etc, a înființat (prima) societatea Macedo-Română pentru a deștepta vlahii din Turcia și a-i face să-și iubească limba și nația.”¹⁸ Nemenționarea acestor personalități ca fiind conducătorii societății Drita șterge contribuția lor la crearea conștiinței naționale albaneze, încercând să creeze mitul că „Drita” existase fără români și aromâni.

Din materialele modeste ale dosarului societății culturale Drita reiese că „comitetul votat în unanimitate de către Adunarea Generală a Societății, în ședința din 4 ianuarie 1887 a decis drept scop unic al Societății, în articolul 1 al Statutului: „,de a urmări cultura și dezvoltarea limbii albaneze și a contribui cât se poate mai mult la învățătura poporului albanez în limba albaneză....”,

---

10 Termenul „preoți albanezi” se referea de fapt la aromâni, care erau considerați parte a națiunii albaneze, iar apelul se referă doar la creștinii ortodocși, pentru că serviciile religioase în Biserica Catolică se țineau atunci în limba latină. Pentru mai mult, vezi: Facts on Latin in the Roman Catholic Church, (2011) <https://www.reuters.com/article/us-pope-latin-facts/facts-on-latin-in-the-roman-catholic-church-idUSTRE74C2C220110513>: A new Vatican document instructs bishops around the world to reintroduce the old Latin mass abandoned in the late 1960s if traditionalist Catholics in their areas request it.

11 *Albania*, Anul II, Nr. 2, 1897.

12 *Kalendari Kombiar*, Anul 1897.

13 *Op.cit. Kalendari kombiar*, 1897.

14 *Albania*, Anul I, Nr. 1, 1987

15 *Renașterea Albaneză*.

16 *Aktiviteti i Shqipëtarëvet në Rumani* în *Diturija* Vol. II, Nr. 3, 1 ianuarie 1927, p. 87.

17 Nikolla N. Naço este lăudat adesea în presa vremii pentru eforturile sale în sprijinul dezvoltării limbii albaneze. Deși era în conflict cu secretarul periodicului *Albania*, dl. Vissarion Dodani, care îl considera pe Naço cauza divderii Societății Albaneze Drita, acest ziar a avut mereu o atitudine apreciativă la adresa lui Naço.

18 *Kalendari kombiar*, Anul 1902, p. 32.

Articolul 7/1 „Asupra drepturilor și obligațiilor membrilor Societății „Drita”¹⁹ era unul dintre articolele modificate, alături de 5, 18, 27, 41, adăugându-se un ultim articol, 43, care prevedea ca articolele modificate să nu mai poate fi schimbate ulterior. Așadar, punctul 1 al articolului 7 devine: *Pot fi membri ai Comitetului Director doar albanezi, români și mohamedani,*²⁰ iar punctul 2: *„Toți cei care sunt albanezi din naștere și vorbesc albaneză... Cei care nu sunt albanezi din naștere, indiferent de naționalitate, pot fi acceptați, dar nu în conducere.”*²¹

Toate cele menționate mai sus dovedesc faptul că, deși vorbeau altă limbă, [a]românii se considereau și erau considerați ca parte integrantă a națiunii albaneze. Doar clarificând conceptul de „națiune albaneză” din acei primi ani de eforturi pentru conștientizare națională, așa cum este descris în presa și în actele vremii, se poate înțelege de ce personalitățile proeminente aromâne nu doar erau considerate de către alții ca fiind albaneze, ci se identificau ele însele ca atare.²² Când interesele albanezilor s-au împletit cu cele ale Austro-Ungariei și Italiei, conceptul de națiune a început să se restrângă. Primele semne ale schimbării liniei editoriale a revistei „Albania” în ceea ce-i privește pe aromâni se remarcă în articolul „*Memedhe apo atdhe*”.²³

Acum se lansează ideea că albanezii trebuie să fie atenți la influența aromânilor asupra ceea ce aparținea doar albanezilor, „limba albaneză”, „limba țării strămoșilor” etc. Faik Konica în pledoaria lui despre necesitatea existenței unui termen pentru „patrie” zicea că acesta ar trebuie să -i unească pe toți albanezii. El contrazice ideea lui Plutarh despre legătura omului cu mama, zicând că „la albanezi, sângele, trăsăturile și iubirea erau mai strâns legate de tată decât de mamă.” După Konica, cuvântul „mamă” nu avea aceeași pronunție în toată Albania. „Nu doar că acest cuvânt nu se pronunță așa în dialectul ghegh (din nord), dar și în sud se folosește cu formele emë, nënë, nëno, etc. Cuvântul „mëmë”, potrivit lui Konitza, se folosea doar de acei „albanezi” care au rădăcini „vlahe”, așadar, termenul „mëmëdhe” (țară - mamă) nu era potrivit, ci trebuia folosit termenul „atdhe” (țară – tată), pentru că at (tată) se pronunța la fel peste tot.

Biserica „albaneză” ortodoxă și limba

În aproape toate descrierile „teritoriilor albaneze” din presa vremii, observăm că pretențiile albanezilor se extindeau până „în golful Salonicului, pe o suprafață mai mare de 80.000 km² cu o populație de circa 2.500.000 de locuitori.”²⁴

Dar, dacă Albania se întindea în patru vilaiete, Manastir, Kosovo, Shkodra și Ioannina, Macedonia se întindea și ea în trei: Manastir, Shkodra și Salonic. Această suprapunere a vilaietelor, și drept consecință, a populațiilor, explică de ce mulți dintre aromâni din „vilaietele albaneze” se identificau drept „albanezi”, pentru a se deosebi de aromânii din vilaietele macedonene. Dar ce era Macedonia pentru albanezi? *„Macedonia este locul care astăzi se numeste vilaietele Salonicului, Manastirului și Kosovei. Dar vedem că, așa cum am zis mai sus, Manastir, Ohrida, Corcea, Dibra și Scopje etc sunt toate în Macedonia. Albanezii ce trebuie să facă? Noi n-avem niciun drept să -i împiedicăm pe bulgari să -și salveze țara, n-o să avem vreun câștig de asta, dar trebuie să facem tot posibilul ca orașele albaneze, Corcea, Dibra, Ohrida etc să nu se unească cu Macedonia, dar să rămână la noi...(la albanezi n.a.) Guvernul turc ne sfătuiește ca în Ghegheria (Albania Centrală și cea de Nord n.a.) să intervenim împotriva bulgarilor, dar noi trebuie să facem ce este cel mai bine pentru noi.”*²⁵

Albanezii mereu menționează faptul că, fără ajutorul lor și al vlahilor, care sunt „frații albanezilor”, grecii nu ar fi fost niciodată capabili să-și câștige independența în Revoluția din 1821, dar în același timp

19 Statutele Societății Drita, Arhivele Naționale ale României, inv. 905, dosar 6/1887.

20 *Op.cit.* Colecția Societății Drita, Arhivele Naționale ale României.

21 Colecția Drita, Arhivele Naționale ale României, Inv. 905, dosar 6/ 1887.

22 N. Naço, *Viitorul românismului în Balcani*, București: Tipografia Lăzărescu, 1905.

23 *Albania*, Anul III, nr. 7, 1900.

24 *Kalendari Kombiar*, 1898.

25 *Kalendari Kombiar*, 1902, p. 20-22.

albanezii își arogă meritele pentru războiul greco-turc (6 aprilie- 8 mai 1897). În paginile ziarelor din acea perioadă domină convingerea și mândria că „Turcia nu ar fi fost niciodată în stare să învingă Grecia dacă nu erau albanezii”, precum și supărarea determinată de semnarea păcii între greci și turci, în urma căreia Thessalia „i-a fost dată înapoi” Greciei și albanezii „s-au întors acasă cu inima frântă și capul plecat.”²⁶

Ura între albanezi și greci era „religioasă”, dar pentru albanezi elenizarea nu era acută, exact din cauza Islamului, căruia ei îi atribuiau întinderea teritorială: „Dacă nu erau acești „tradători ai religiei”, cum zic unii „trădătorii ai patriei”, Albania nu ar fi așa de mare, ar fi jumătate, o pătrime,²⁷ din cauza „șchiailor”²⁸, care ajunseseră până în „buricul” Albaniei. În vremea lui Scanderbeg, dar și mai devreme, albanezii erau amestecați cu slavii. Bulgarii aveau câmpiile Perlepului, Manastirului, Corcei, s-au apropiat de Durres. Stăteau în Vlora, Konitza, până în Parga. În nord, sârbii aveau câmpiile Kosovei, Tetovei și Prizrenului. Mitropolitul sârb al Macedoniei stătea în Ipek și cel bulgar, în Ohrida. Acum, lupta noastră împotriva slavilor nu se face în centrul Albaniei, ci într-o latură: Manastir, Scopje, Mitrovița, Berana etc. Dacă analizăm acest lucru vom vedea că neamul nostru și-a înfrânt inamicul cu două arme: izgonirea și albanizarea neamului slav.”²⁹

Aceste „avantaje” ale convertirii la Islam includ și metodele sângeroase de albanizare: „Când albanezii au ocupat noi teritorii, ca musulmani, au luat bunuri din țările îndepărtate și din cele învecinate, pământuri. De frica masacrelor albanezilor, toți străinii s-au întors de unde veniseră, cu excepția creștinilor autohtoni care au cântărit riscul și au rămas, dar părăsindu-și orașele și mutându-se în alte sate.”³⁰

La al cincilea punct al listei cu avantajele Islamului, se pot vedea intențiile albanezilor de a crea o Albanie mare: „Când o să vină timpul pentru a determina granița de Est a Albaniei (cu Macedonia de astăzi, n.a.) Europa n-o să vadă majoritatea slavă în orașele Manastir (Bitola), Prilep etc, dar o să vadă populația din câmpie; această populație arată în ochii Europei a cui este fiecare țară...”³¹

Ideea că bulgarii Macedoniei erau vlahii bulgarizați este subliniată în mai multe numere ale *Kalendari Kombiar*. Tot acolo s-a subliniat că lupta împotriva „elenizării” și „vlahizării sau bulgarizării” era una dintre îngrijorările albanezilor. Dar când ei voiau să ia atitudine împotriva limbii grecești care se folosea în biserică, dădeau exemplul altor țări ortodoxe, precum Rusia, menționând faptul că „vlahii și bulgarii înțeleg mai bine religia acum că este în limba lor decât când era în greacă”³² sau „acum vlahii și bulgarii au înțeles pericolul care venea din elenizare și i-au afurisit pe greci.”³³

Pentru aromâni, serviciile religioase și educația, toate în limba greacă, precum și faptul că biserica lor aparținea de cea greacă, (neavând autocefalie, precum cea bulgară sau sârbă) fiind direct dependentă de Patriarhia Constantinopolului, măreau riscul elenizării, în contextul conflictului greco-bulgar asupra Macedoniei.

Albanezii au găsit soluția de supraviețuire în islamizare, și într-un fel, le recomandau aromânilor „albanizarea” drept singură cale: „Albanizarea le -ar permite să-și mențină drepturile obținute de la Imperiul Otoman, limba, religia, teritorii și i-ar proteja de elenizare. Aromânii și albanezii,³⁴ fiind în aceeași situație „dificilă” ar avea doar beneficii de la acest sprijin reciproc, în timp ce Macedonia se

---

26 *Kalendari Kombiar*, 1899, p.9.

27 A se vedea cum corespunde o pătrime a teritoriului care era pretins de către albanezi suprafeței actuale a Albaniei (28.000 km²).

28 Termen insultător folosit de către albanezi pentru slavi.

29 *Kalendari Kombiar*, 1902, p. 63.

30 Op. Cit. *Kalendari Kombiar*, 1902, p.68

31 Op. Cit. *kalendari kombiar*, 1902, p.68

32 *Kalendari Kombiar*, 1902, p. 60.

33 *Kalendari Kombiar*, p. 67.

34 V. Dodani, *Memorjet e mija- Kuajtme mbi zhvillimet e para te Rilindjes se Kombit Shqiptar ne Bukuresht*, Constanța, Tipografia Albania, 1930. „În 1880 Karaianis s-a dus la Roma pentru a afirma aspirațiile pentru o coaliție aromâno – albaneze care să facă față persecuțiilor grecești...” cf. Ymeri, 2012.

consuma în războaiele dintre Grecia, Bulgaria și Serbia. Un detaliu semnificativ era „limba albaneză” în biserica ortodoxă.

În ziarul „Diturja” se dau amănunte despre „consolidarea limbii albaneze în Biserică”: *În anul 1909 mișcarea pentru întărirea limbii albaneze în biserică a dat roade cu venirea la București a unui preot albanez, arhimandritului Haralambie Çalamani din Pikusi în Muzachia, Fier.*³⁵ *Prima liturghie în albaneză a fost oficiată la București de către părintele Haralambie Çalamani, pe 1/14 noiembrie 1909 în Biserica Sfântul Gheorghe vechi, (Calea Moșilor, în apropierea pieței mari), unde se oficia și în vlahă. În același an, albanezi înființează Comitetul Ortodox Albanez. Liturghia în Biserica Sfântului Gheorghe continuă până la începutul anului 1911, an în care Sinodul, cu sprijinul Mitropolitului Pimen al Moldovei, acordă albanezilor Biserica Sfântul Nicolae (Dintr-o Zi), în strada Academiei, pe care o avem și astăzi. Albanezii au restaurat-o și împodobit-o, am auzit că într-o vizită făcută acolo, Mitropolitul a fost încântat de cea ce făcuseră și a lăudat munca fraților Zografi.*³⁶

Alfabetul albanez, care ulterior ar fi considerat de aproape toți cercetători albanezi drept „produsul eforturilor albanezilor” era și al aromânilor, precum Naum Vechilargi, Theodor Hagifilip, Constantin Cristoforidi, frații și surorile Kyriazi, Dhimiter Mole, Mihal Grameno, Leonidha Naci etc. Într-o țară unde folosirea literelor latine era un „păcat”³⁷ și „ilegală”, alfabetul latin era, fără niciun dubiu, și meritul aromânilor, participanți la Congresul Manastirului.³⁸

Acest merit se menționează de către regele Carol I al României: *„Da, este adevărat că avem dragostea pentru Albania, cum ar fi de exemplu dragostea între naș și fin. Românii au fost cei dintâi cari au introdus alfabetul latin în Albania”*³⁹ *Erau aceștia aromâni din Albania primii care au publicat cărți cu alfabetul latin și au înființat școli în albaneză. „În prima săptămână din februarie din 1886 a venit de la București la Sofia un băiat din Corcea, Dhimitri Nikoll Mole... N-a durat mult și tot ce ne zicea dl. Mole s-a dovedit a fi adevărat. El ne-a adus din București cărți în albaneză, și după puțin timp s-a publicat la București primul ziar al Societății Drita, „Albanezul”... pe care, imediat ce-a apărut, dl. Mole ni l-a adus.*⁴⁰

În încercările de a albaniza eforturile și sacrificiile aromânilor pentru limba albaneză intră și nementionarea faptului că promovarea acestei limbi se făcea pe calea deschisă de aromâni pentru folosirea propriei limbi în biserică și școală.

Atacurile împotriva limbii aromâne, deși vag menționate în presa vremii, au fost numeroase. Un exemplu este cel al transmiterii știrii că *„Esad Pasha a închis școli în vlahă pentru a-i ajuta pe greci, și bineînțeles că nu există altă explicație decât că a primit rușfet.”*⁴¹ Un altul este apariția unui organism destinat tineretului albanez: „Cercul tinerilor albanezi „Shpresa” la București s-a înființat și a publicat

---

35 I. Gjika, *Si dhe kur u themelua qyteti i Fierit (Cum și când s-a înființat orașul Fier)*, 2017, preluată de pe: <http://www.droni.al/2017/01/27/speciale-si-dhe-kur-u-themelua-qyteti-i-fierit/>, accesat în 4.07.2019. *„Orașul Fier a fost înființat de sclavii lui Kahreman Pașa Vrioni și familiile vlahă, care aveau sub control negoțul și meșteșugăria în acest oraș.”*

36 Toți cei menționați, părintele Cealamani, precum și frații Zografi erau aromâni.

37 Patriarhia Constantinoplei afurisea toate eforturile pentru scrierea limbii albaneze, considerând-o pe cea greacă drept singura limba plăcută lui Dumnezeu. Aproape toate predicile lui Cosma din Aitolia sunt despre această importanță a limbii și școlii grecești.

38 Congresul de la Manastir (14 noiembrie 1908) s-a întrunit pentru standartizarea alfabetului albanez. Adoptarea alfabetului latin a fost considerată un pas important pentru unificarea Albaniei. Unii dintre participanți, clerici musulmani, s-au exprimat alarmați că acest lucru punea în pericol relația cu lumea musulmană. Albanezii erau cea mai mare comunitate musulmană din partea europeană a Imperiului Otoman.

39 *Nașul și finul sau aventura albaneză a nepotului reginei Elisabeta și al lui Carol I*, preluată de:

<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/nasul-si-finul-sau-aventura-albaneza-a-nepotului-reginei-elisabeta-si-al-lui-carol-i>, accesat în 11 dec. 2019.

40 *Kalendari Kombiar*, 1898, p. 129-30.

41 *Kalendari kombiar*, 1903, p. 163.

scopul lui, care acum este doar în română. Această asociație are drept scop să sprijine literatura limbii noastre, îi dorim să reușească. Așa să fie!”⁴²

Această necesitate a albanizării aromânilor nu era doar culturală; conflictele cauzate de formarea statelor în Balcani se ascuțeau: cu cât mai apropiată devenea dezmembrarea Imperiului Otoman, cu atât mai desperate erau eforturile acestuia și ale oponentilor săi, fiecare încercând să țină cu dinții de teritorii și influență.

Rolul multidimensional al aromânilor se desprinde din multe articole publicate. Partea de mai jos arată și impactul puternic pe care îl avea România în apărarea și promovarea drepturilor aromânilor: „*De frica bulgarilor, vlahii s-au împăcat cu Grecia. În mai Regele Carol s-a întâlnit cu Regele Greciei la Abacia, pe malul Adriaticei. După asta studenții de la București s-au dus la Atena și au fost primiți prietenos. Mai mult, de când a venit Sturza la București, banii alocați școlilor vlahi din Turcia s-au înjumătățit. Aceste lucruri, unirea vlahilor cu Grecia nu sunt bune pentru noi (albanezii, n.a.) Noi vrem să fim amici cu vlahii și așa o sa putem să ținem Manastir, Ohrida, Ianina etc, teritorii la care se lăcomesc alții.*”⁴³

Trebuie observat că, atunci când vine vorba despre aromâni, aceștia sunt mereu menționați drept „vlahii” sau „bulgarii care trăiesc în Turcia”, iar când sunt în Macedonia, Kosovo sau Salonic (teritorii dorite de albanezi), aromânii⁴⁴ sunt numiți „albanezi”. Un alt semn al acestui rift creat între ei poate fi considerat avertismentul de a nu permite căsătoriile între membri ai celor două etnii. Într-o notă de subsol referitoare la statistici privind „scăderea numărului albanezilor în Crușovo”, redacția subliniază: „Albanezii care trăiesc în mijlocul altor etnii cred că este mai bine să ia decât să dea fată, iar acest lucru este tare periculos pentru poporul nostru, pentru că limba este transmisă de mamă copiilor, nu de tată, dintre acei albanezi care sunt căsătoriți cu femei străine doar puțini nu au pierdut contactul cu limba părinților lor.”

În acest număr, pentru prima oară, sunt atacați direct aromânii, considerându-i pe aceia *autoproclamați români* la fel de răi și periculoși precum grecii și sârbii. Tot aici este menționat cazul fiilor lui Constantin Cristoforide (Konstandin Kristoforidhi) despre care se spune că s-au dat drept români „pentru că ei plătesc bine.”⁴⁵ În realitate însă această familie era cel mai probabil aromână.

În acest haos al *vlahilor*, care se considerau în același timp și români, dar și albanezi, greci, macedoneni sau bulgari, se adăuga și ipostaza de „*albanezi risipitori*” pentru acei aromâni care dădeau tot ceea ce aveau în sprijinul grecilor: „*Cei răi precum Banka, Zappa, Arsache ș.a., au dat banii lor grecilor pentru a face școli unde ne învată cum să ne omorâm frați pe frați.*”⁴⁶ (albanezul pe albanez, n.a.) Între aceste contradicții teoretice și practice, „bulgarizarea” sau „grecizarea” aromânilor, atunci când „albanizarea” era imposibilă, conviețuirea aromâno-albaneză s-a făcut mereu cu suișuri și coborâșuri, care și-au lăsat amprenta asupra moștenirii istorice, culturale, eclesiastice și lingvistice a aromânilor din Albania.

În *Kalendari Kombiar* din 1910 găsim o analiză în care se subliniază „*similitudinea sintactică și morfologică a limbilor albaneză și română*”⁴⁷, care după autor „*nu se explică prin legătura cu latina, pentru că ea nu este prezentă în latina clasică și nici în celelalte limbi romanice, ci doar în română.*” Foarte curând vor fi uitate aceste „*similitudini care aveau la bază o limbă vorbită comună, limba strămoșilor, vorbită în multe locuri ale peninsulei Balcanice, mai ales în Macedonia, Tracia, Mesia și*

---

42 *Op.cit. Diturija*, Vol. II, Nr. 3.

43 *Kalendari Kombiar*, 1902, p.22.

44 Moartea lui Averoff a fost reflectată așa de presa albaneză a vremii: „*A murit recent trădătorul Averoff, născut în Metsovoul Albaniei. Trădătorul Averoff a lăsat cam 30 de milioane avere, aproape toată Greciei, și nici o centimă pentru Albania, nici pentru vlahi (pentru că era jumătate albanez, jumătate vlah). Numele lui Averoff va rămâne pe vecie, împreună cu cel al lui Zograf, drept numele a doi trădători jechoși și nesimțiți.*” (*Albania, Bruxelles, anul IV, Iulie, 1900*)

45 *Op. Cit. Kalendari Kombiar*, 1902, p. 55.

46 *Kalendari kombiar*, 1903, p. 53.

47 *Kalendari Kombiar*, 1910, pp. 45-46.

Dacia, limbă care s-a pierdut, lăsând locul graiului macedonean". În nota de subsol atașată termenului *graiului macedonean* se explică „*Rumanishte e Maqedonise, vllahishte*” (română din Macedonia, vlahă).

48

În loc de concluzii: de la Congresul din Trieste la alegerea principelui Wilhelm von Wied

De la începutul cristalizării ideii unei Albanii, așa cum este ea oglindită încă din primele numere ale periodicului Albania, unde aromânii și albanezii erau „*frați*” și „*parte a unei nații*”, la deciziile Congresului din Trieste (martie, 1913), eforturile comune albanezo-[a]române sunt la fel de clare precum legătura aromânilor cu România.

În programul Congresului este scrisă textual: „*dorința românilor care locuiesc în jurul Albaniei de a trăi liberi, sub un stindard, cu albanezii*.”⁴⁹

Această conviețuire, sub același steag, parte a aceleiași nații este menționată și în discursul arhimandritului Foti Balamace: „*Eu vă spun că frații mei de sânge și credință vor să trăiască sub steagul albanez, pentru că doar sub albanezi - popor generos și nobil- ei o să fie liberi*.”⁵⁰

În protocolul Congresului, Foti Balamace⁵¹ este descris astfel: „*Preotul vlah Foti Balamace, un bătrân impozant cu barbă lungă transmite salutări de la românii din Macedonia și sentimentele lor pentru albanezi*.” După discursul lui, au urmat aplauze cu urarea „*Să trăiască România!*”⁵²

Interes prezintă și discursul ținut de către unul dintre pretendenții la tronul Principatului Albaniei, prințul Albert Ghica, care este înregistrat în protocol după cum urmează: „*E.S. (Excelența Sa) Tache Ionescu m-a informat că, pentru a-i ajuta pe albanezi să se dezvolte, România va înființa școli albaneze în Albania. Dar eu sunt soldat și nu urmăresc politica sau diplomația, așadar vă zic: Vreți voi, albanezii, adevărați nepoți lui Scanderbeg, Albania mare, în patru vilaiete, Kosovo, Shkodra, Monastir și Ioannina? Atunci, la arme!*”⁵³

Trebuie subliniat că promisiunea lui T. Ionescu pentru „școli albaneze în Albania” a fost foarte credibilă pentru toți cei prezenți, pentru că se știa că, în noiembrie 1912, acesta îi dăduse o sumă considerabilă de franci lui Ismail Kemal Bej Vlora când acesta din urmă plecase din București la Vlora pentru proclamarea independenței Albaniei.

Pentru a sublinia această atitudine a participanților, reținem din protocolul Congresului telegrama pe care Faik Konitsa o trimite Marilor Puteri, Austro -Ungariei și Italiei: „*Albanezii adunați la Congresul de la Trieste, care reprezintă toate regiunile Albaniei, precum și toate coloniile albaneze din Turcia, au hotărât la unison să trimită urările lor ca să le mulțumească pentru interesul acordat țării lor. Acestor urări li se alătură și românii din adunare. Președintele Congresului, Faik Konitsa*.”⁵⁴ Protocolul Congresului de la Trieste (martie, 1913) conține și un salut al elevilor macedo-români din școlile din București.⁵⁵ Acest Congres nu a realizat niciunul dintre punctele scrise în program, încercând doar să minimizeze eforturile aromânilor. Neacceptând crearea unui stat comun albanezo-aromân, albanezii le-au promis doar recunoașterea drept „minoritate”, la fel ca în cazul altor etnii, dar chiar și această promisiune a fost îndeplinită abia după mai mult de un secol, în octombrie 2017.

Este important de reținut că, în acest congres, „românii” nu erau văzuți precum „slavii și grecii”, ei făcând parte, în opinia albanezilor, din „statul cel nou liber albanez”, care s-ar fi extins în cele patru

---

48 *Ibidem*, p. 46.

49 *Diftime e vrimë mi Kongresin Shqyptaar t' Trieshtës 1–4 marcit 1913*,

<https://web.archive.org/web/20110903155933/http://www.albplanet.de.tl/Kongresi-...-htm> accesat în 5.09.2019

50 *Idem*.

51 Arhimandritul Foti Balamace, directorul Seminarului Central din București, cf. *Cosinzeana*, Anul IV, nr. 17, 3 mai 1914.

52 *Op. Cit.* *Diftime e vrimë mi Kongresin Shqyptaar*.

53 *Ibidem*

54 *Idem*.

55 Protocolul Congresului de la Trieste, *op.cit.* *Diftime e vrimë mi Kongresin Shqyptaar t' Trieshtës*.

vilaiete, unde „românii” erau la fel de interesați precum albanezii pentru crearea statului comun independent.⁵⁶

La Tratatul de la Londra (mai 1913), Marile Puteri au recunoscut Albania drept Principat neutru și l-au ales pentru tronul lui pe Principele Wilhelm von Wied. Deciziile de aici au fost reflectate într-o parte a presei albaneze drept „vești bune”, în timp ce vecinii Albaniei au considerat acest principat „o cârjă” a Marilor Puteri care le afecta interesele, situația creată adâncind și mai mult prăpastia deja existentă între diferite etnii și religii care coabitau acolo. Relațiile între „statele noi” și superputerile tradiționale au fost puse la încercare, încă o dată, afectându-se și mai mult echilibrul balcanic fragil atunci când Principele von Wied a pus drept una dintre condițiile acceptării tronului definirea graniței de sud al Albaniei, acest punct nevralgic al intereselor teritoriale.

Așa cum este menționat de către contemporanii albanezi, aromânii erau creierul națiunii albaneze⁵⁷ (S.Fraseri, 1889), ei au inițiat Renașterea Națională Albaneză⁵⁸ (Dodani, 1930), fiind promotorii și ideologii „chestiunii albaneze”, considerată o cauză comună ambelor populații,⁵⁹ pentru a face față lăcomiei statelor nou-create, influenței Marilor Puteri, în mod special a Austro-Ungariei și a Italiei, dar și ca să nu rămână îngropați sub ruinele Imperiului Otoman, care trăgea să moară.

Principele von Wied, nepotul Reginei Elisabeta, soția Regelui Carol I al României, era primul monarh al statului albanez. La începutul Primului Război Mondial (iulie, 1914), odată cu plecarea lui von Wied, după cea mai scurtă domnie din istoria Albaniei (7 martie – 3 septembrie 1914), și cu moartea Regelui Carol I în octombrie 1914 ia sfârșit sprijinul acordat de România *albano-românilor*. În ciuda acestui lucru, [a]românii din Albania nu și-au încetat eforturile și sacrificiile pentru limba albaneză, pentru stat și nație, fiindcă, într-adevăr, ei nu fuseseră niciodată și nu se considerau o minoritate, pentru că, la fel ca albanezii, nu aveau altă patrie, decât Albania. În acest vârtej al politicilor, lăcomiei și intrigilor, supraviețuirea statului albanez fără recunoașterea meritelor unei componente importante, poporul aromân, susține adevărul amar al cuvintelor lui Weber: „Cei care sunt la putere nu doar inițiază și definesc o națiune, ci au și forța de a decide cine face parte din ea.”⁶⁰

Bibliografie

1. Elsie, Robert., *The National Role of the Albanian Literature Journals*, p.92 in *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries*, Volume III: *The making and remaking of literary institutions*; eds: Marcel Cornis-Pope, John Neubauer.
2. Fraseri, Sami. *Shqiperia ç'ka gene, ç'eshtë e ç'do te behet*, București, 1899.
3. *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. H.H.Gerth și C.Wright Mills, New York, Oxford University Press, 1946.
4. Ghica, Alexander, *O mare „mică istorie” - Haralmbie Balamace*, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2015.

Linkuri

1. <https://www.reuters.com/article/us-pope-latin-facts/facts-on-latin-in-the-roman-catholic-church-idUSTRE74C2C220110513>
2. <https://www.radiokosovaelire.com/baki-ymeri-visar-dodani-dhe-kujtimet-e-tij/>
3. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/nasul-si-finul-sau-aventura-albaneza-a-nepotului-reginei-elisabeta-si-al-lui-carol-i>
4. <https://web.archive.org/web/20110903155933/http://www.albplanet.de.tl/Kongresi-.-.-.htm>

---

56 *Ibidem*.

57 S. Fraseri, *Shqiperia ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhet*, București, 1899.

58 Corespondența lui Naim Fraseri cu A. Margariti și colaborarea lor la Constantinopole, *op.cit.* Dodani(1930), *Memoriet e mija*.

59 *Ibidem*.

60 „Those in power not only initiate and define the nation, but they also have the power to determine who belongs to it...” (traducerea E.S. din engleză). From Max Weber: *Essays in Sociology*, ed. H.H.Gerth and C.Wright Mills, New York, Oxford University Press, 1946.p.172.